

ज्योतिर्मय

Online Journal of Literature....

साहित्याचे विद्यापीठ

□ पुणे □ वर्ष २२ □ अंक ८८ वा □ भारतीय सौर दिनांक २५ वैशाख शके १९४८, शुक्रवार दि.१५ मे २०२६ □ पाने ४ □ मूल्य : निशुल्क (खासगी वितरणासाठी)

विशेष लेख...

जगातील सर्वात मोठा पुस्तक चोर

— प्रा डॉ सुधीर अग्रवाल

ज्योतिर्मय साहित्य

जगभरात चोरीच्या अनेक विचित्र कथा आहेत, पण तुम्ही कधी अशा चोराबद्दल ऐकले आहे का, ज्याने पैसे किंवा दागिने चोरून नव्हे, तर पुस्तके चोरून इतिहासात आपले नाव कोरले? एक असा माणूस, ज्याचे पराक्रम इतके आश्चर्यकारक होते की तो जगातील सर्वात मोठा पुस्तक चोर म्हणून ओळखला जाऊ लागला. असे म्हटले जाते की त्याने हजारो दुर्मिळ पुस्तके चोरून गिनीज वर्ल्ड रेकॉर्डपेक्षाही कमी नसलेला पराक्रम केला. ही आहे स्टीफन ब्लमबर्गची कहाणी, ज्याने ग्रंथालयांना लक्ष्य केले होते.

एका अमेरिकन चोराची कहाणी सध्या सोशल मीडियावर गाजत आहे. या माणसाने पुस्तके चोरल्यामुळे त्याला सर्वात मोठा पुस्तक चोर म्हणून गिनीज वर्ल्ड रेकॉर्डमध्ये स्थान मिळाले आहे. त्याचे नाव स्टीफन कॅरी ब्लमबर्ग आहे. १९७० ते १९९० या काळात, ब्लमबर्गने अंदाजे १९ टन वजनाची किमान २३,६०० दुर्मिळ आणि मौल्यवान पुस्तके चोरली. त्याने उत्तर अमेरिकेतील ४५ राज्ये, कॅनडा आणि वॉशिंग्टन, डी.सी. येथील २६८ ग्रंथालयांना लक्ष्य केले होते. सुरुवातीला या पुस्तकांचे मूल्य २० दशलक्ष डॉलर्स होते, परंतु नंतर ते अंदाजे ५.३ दशलक्ष डॉलर्स असल्याचे ठरवण्यात आले.

वयाच्या १५ व्या वर्षी ब्लमबर्गला स्किझॉइड व्यक्तिमत्व विकाराचे निदान झाले. ही एक अशी जैमानसिक स्थिती आहे, ज्यात व्यक्तीला साधारणपणे एकटे राहायला आवडते आणि सामाजिक संबंधांमध्ये फारसा रस नसतो. ब्लमबर्गचा असा विश्वास होता की ग्रंथालये आणि संस्था दुर्मिळ पुस्तकांची योग्य काळजी घेत नाहीत, म्हणून तो स्वतःला त्यांचा “संरक्षक” मानत असे. तो पुस्तके विकत नसे, तर ती गोळा करत असे. त्याचे घर भिंतीपासून ते स्नानगृहापर्यंत पुस्तकांनी भरलेले होते.

ब्लमबर्ग ग्रंथालयांची रचना समजून घेण्यासाठी दिवसा तिथे जात असे. तो बनावट किंवा चोरलेली ओळखपत्रे वापरून रात्री चोरी करण्यासाठी परत येत असे. कधीकधी तो कर्मचाऱ्यांच्या चाब्यासुद्धा मिळवत असे. अतिरिक्त उत्पन्न मिळवण्यासाठी, तो जुन्या इमारतींमधून काढलेले दरवाजे, खिडक्या आणि काच यांसारख्या वस्तू विकत असे.

त्याला २० मार्च १९९० रोजी अटक करण्यात आली. त्याचा पूर्वीचा साथीदार, केनेथ रोड्स याने एकबीआयला माहिती पुरवली. त्या बदल्यात, त्याला ५६,००० डॉलर्स आणि साक्ष देण्याची अट मिळाली. या खुलाशामुळे संपूर्ण प्रकरण उघडकीस आले.

१९९१ मध्ये, ब्लमबर्गला चोरीची मालमत्ता बाळगणे आणि तिची वाहतूक करण्याच्या चार आरोपांवर दोषी ठरवण्यात आले. त्याला ७९ महिन्यांच्या तुरुंगवासाची शिक्षा आणि २,००,००० डॉलर्सचा दंड ठोठावण्यात आला. १९९५ मध्ये त्याची सुटका झाली. इतिहासात सर्वाधिक पुस्तके चोरल्याबद्दल स्टीफन कॅरी ब्लमबर्गचे नाव गिनीज वर्ल्ड रेकॉर्डमध्ये नोंदवले गेले. हा विक्रम पुस्तकांच्या संख्येवर आधारित होता, त्यांच्या मूल्यावर नाही, आणि याच कारणामुळे त्याला सर्वाधिक पुस्तक चोर म्हणून ओळख मिळाली.

विशेष म्हणजे, ब्लमबर्गने ही पुस्तके विकण्यासाठी नव्हे, तर केवळ पुस्तकांच्या प्रेमापोटी आणि ती स्वतःच्या संग्रही ठेवण्यासाठी चोरली होती. त्याला बिब्लिओमॅन (- पुस्तकांचे वेड असलेला) असेही म्हटले जाते.खुलासा: ब्लमबर्ग अनेक वर्षे पोलिसांना गुंगारा देण्यात यशस्वी ठरला होता, मात्र त्याच्याच एका जुन्या साथीदाराने (केनेथ रोड्स) पोलिसांना याबद्दल माहिती दिल्याने अखेर त्याला अटक झाली.

नारिक शंभकेश्वर सिंहस्थ कुंभमेळा बोधचिन्हाचे मुख्यमंत्री, दोन्ही उपमुख्यमंत्री आणि मान्यवरांच्या हस्ते अनावरण

ज्योतिर्मय साहित्य

मुंबई - नारिक शंभकेश्वर येथे २०२७ मध्ये सिंहस्थ कुंभमेळा आयोजित होत आहे. या कुंभमेळ्याच्या बोधचिन्हाचे अनावरण सहाद्री अतिथीगृह येथे झालेल्या कार्यक्रमात मुख्यमंत्री देवेंद्र फडणवीस, उपमुख्यमंत्री एकनाथ शिंदे, उपमुख्यमंत्री सुनेत्रा अजित पवार यांच्यासह मान्यवरांच्या हस्ते करण्यात आले.

कुंभमेळ्याच्या लोकोसाठी कुंभमेळा प्राधिकरणाच्यावतीने स्पर्थे आयोजन करण्यात आले होते. या स्पर्थेत सुमारे तीन हजारांहून अधिक स्पर्थकांनी सहभाग घेतला. या स्पर्थकांमधून तीन उत्कृष्ट स्पर्थकांचा यावेळी मुख्यमंत्री देवेंद्र फडणवीस यांच्या हस्ते सत्कार करण्यात आला. यामध्ये प्रथम क्रमांक पटकावलेल्या पुणे येथील सुमित काटे यांना तीन लाख रुपयांचा धनादेश आणि सन्मानचिन्ह, द्वितीय क्रमांक पटकावलेल्या नोएडा येथील मयांक नायक यांना दोन लाख रुपयांचा धनादेश आणि सन्मानचिन्ह आणि तृतीय क्रमांक पटकावलेल्या पंढरपूर येथील पीयूष पिंपळनेरकर यांचा एक लाख रुपयांचा धनादेश आणि सन्मानचिन्ह देऊन सन्मानित करण्यात आले.

प्रसून जोशी, अश्विनी देशपांडे, मंदार राणे, वृषाली केकणे (देशमुख), बारिश दाते, विनय नारंग, डॉ. प्राजक्त बास्ते, प्रफुल्ल सावंत, डॉ.

दिनेश वैद्य, अँथनी लोपेझ आणि डॉ. किरण शिंदे यांसारख्या दिग्गज डिझाइन तज्ज्ञांच्या समितीने या प्रवेशिकांचे परिक्षण केले. सर्जनशीलता, नाविन्य, ब्रँड सुसंगतता आणि सादरीकरण या निकषांवर आधारित ही निवड करण्यात आली. या समितीचा मुख्यमंत्री देवेंद्र फडणवीस यांच्या हस्ते सन्मान करण्यात आला. प्राधिकरणाचे आयुक्त शेखर सिंह यांनी प्रास्ताविकाद्वारे कुंभमेळा आयोजन आणि लोको स्पर्थेबाबत माहिती दिली. यावेळी कुंभमेळा मंत्री गिरीश महाजन, अन्न

व नागरी पुरवठा मंत्री छगन भुजबळ, शालेय शिक्षण मंत्री दादाजी भुसे, उद्योग मंत्री उदय सामंत, सार्वजनिक बांधकाम मंत्री शिवेंद्रसिंह राजे भोसले, मुख्य सचिव राजेश अग्रवाल, नारिक विभागीय आयुक्त प्रवीण गोडाम, कुंभमेळा प्राधिकरण आयुक्त शेखर सिंह यांच्यासह विविध आखाड्यांचे साधू, संत उपस्थित होते. मुख्यमंत्री आणि उपमुख्यमंत्री यांनी यावेळी उपस्थित साधू संतांचे स्वागत केले.

नाशिक शंभकेश्वर सिंहस्थ कुंभमेळा

बोधचिन्हाविषयी

नारिक शंभकेश्वर कुंभमेळा प्राधिकरण, 'मायगव्ह' आणि 'असोसिएशन ऑफ डिझाइनर्स ऑफ इंडिया' यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित करण्यात आलेल्या देशव्यापी डिझाइन स्पर्थेतून या बोधचिन्हाची निवड करण्यात आली. २० नोव्हेंबर ते २० डिसेंबर २०२५ या कालावधीत मायगव्ह प्लॅटफॉर्मवर पार पडलेल्या या स्पर्थेत ७० आंतरराष्ट्रीय स्पर्थकांसह एकूण ३,०६७ प्रवेशिका प्राप्त झाल्या होत्या.

सहभागाच्या बाबतीत महाराष्ट्र राज्य आघाडीवर राहिले, त्याखालोखाल दिल्ली आणि तामिळनाडूचा क्रमांक लागला. १८ ते २४ वयोगटातील तरुणांनी या स्पर्थेत सर्वाधिक सक्रिय सहभाग नोंदवला.

हे बोधचिन्ह नारिक आणि शंभकेश्वरच्या पवित्र भूगोल आणि धार्मिक परंपरांवर आधारित आहे.

भगवान शंकराचे त्रिशूल: आध्यात्मिक उर्जेचे प्रतीक.

शंभकेश्वर मंदिर: प्रादेशिक वारशाचे दर्शन घडवणारी मंदिराची प्रतिकृती.

काळाराम मंदिराची कमान आणि गोदावरी नदी: गोदावरी नदीला 'शिवलिंगा'च्या रूपात दर्शवण्यात आले असून, ते कुंभमेळ्यातील पवित्र स्नानाच्या परंपरेचे महत्त्व अधोरेखित करते.

शाळेत काय शिकवले जातेय?

ज्योतिर्मय साहित्य

इंग्लंडमध्ये काही वर्षांपूर्वी एका साडेतीन वर्षांच्या मुलीच्या समोर तिची गरोदर आई घरातील जिण्यावरून पडली आणि बेशुद्ध झाली. या तीन वर्षांच्या कोवळ्या जिवाचे क्षणाचाही विलंब न करता ऍम्ब्युलन्सला फोन केला आणि तिच्या या फोनमुळे फक्त आईचाच नाही तर पोटातील बाळाचाही जीव वाचला.

ऍम्ब्युलन्सला फोन करून ती मुलगी अनेक मिनिटे त्यांच्याबरोबर बोलत होती तिचे बोलणे संपते न संपते तोपर्यंत ऍम्ब्युलन्स दारात हजार झाली होती.

जगातील अतिशय गर्दीचे शहर असलेल्या लंडनमध्ये सुद्धा एखाद्या अपघातानंतर सरासरी आठव्या मिनिटाला ऍम्ब्युलन्स हजर होते.

संपूर्ण ब्रिटनमध्ये या मुलीच्या प्रसंगावधानाचे आणि धाडसाचे कौतुक झाले आणि या एका फोन कॉल मुळे ब्रिटन सरकारने आपल्या शिक्षणपद्धतीत अनेक सुधारणा केल्या.

प्रश्न हा नाही कि त्या मुलीला ऍम्ब्युलन्स ऑपरेटर बरोबर बोलता कसे आले तर प्रश्न हा आहे की त्या एवढ्या छोट्या मुलीला आपली आई पडल्यावर ऍम्ब्युलन्सला फोन करायचा

असते हे कसे समजले? ऍम्ब्युलन्सचा नंबर कुठून मिळाला? या प्रश्नाचे उत्तर दडले आहे गृहपाठात.....!!!

ब्रिटनमध्ये मुलं तीन वर्षांचे झाले कि त्याला शाळेत प्रवेश मिळतो, आई वडील दोन्ही नोकरीला असतील तर सहा तास रोज मुलं शाळेत थांबू शकते. या तीन वर्षांच्या मुलांना ना पाठे

शिकवतात ना शिकवतात ना अभ्यासाचे ओझे देतात. याउलट या कोवळ्या जीवांना मोठ्यांशी कसे बोलायचे, रस्त्यावरून जाताना सिग्नलचे नियम कसे पाळायचे, गाडीमध्ये बसल्यावर सीटबेल्ट कसा लावायचा, आपली रूम कशी नीटनेटकी ठेवायची, खोटे बोलायचे नाही अशा अनेक दैनंदिन जीवनातील गोष्टी शिकवतात.

आणि दररोज मुलांना शाळेत काय शिकवले जातेय ते पालकांना सांगितले जाते.

फक्त सांगितलेच जात नाही तर संध्याकाळी घरी एकत्र जेवण करत असताना यावर चर्चा पण करायला प्रोत्साहित करतात ज्यामुळे मुलांना शाळेत शिकवलेले व्यवस्थित लक्षात राहील आणि हाच या मुलांचा गृहपाठ असतो. फक्त नियमच नाही तर आपलंय रोजच्या जीवनात

घरामध्ये प्लंबर, इलेक्ट्रीशियन, क्लीनर किंवा कचरा गोळा करणारे लोक, हॉस्पिटलमधील डॉक्टर, ऍम्ब्युलन्स, फायर ब्रिगेड, अग्नी गैरजमधे जे लोक काम करतात त्यांचा आपल्या रोजच्या जीवनात काय उपयोग असतो याचे प्रात्यक्षिक सुद्धा देतात. वर्षातील काही दिवस या लोकांना शाळेत बोलवून मुलांसमोर प्रात्यक्षिक दाखवतात.

असेच एके दिवशी या मुलीच्या शाळेतसुद्धा ऍम्ब्युलन्सचे प्रात्यक्षिक होते, त्या बालमनांना त्या दिवशी जे काही वर्गात सांगितले आणि दाखवले त्याची चर्चा त्यांनी त्या रात्री जेवताना आपल्या आई वडिलांबरोबर गृहपाठ म्हणून केली.

आणि तोच गृहपाठ त्या मुलीने लक्षात ठेवून आपल्या आईचा आणि तिच्या गर्भातील बाळाचा जीव वाचवला.

पुढे जाऊन संपूर्ण ब्रिटनभर त्याची चर्चा झाली आणि ब्रिटन सरकारने आपल्या शिक्षणपद्धतीत अजून सुधारणा करून अधिक अधिक प्रात्यक्षिक आणि निरीक्षण आधारित केले. (क्रमशः)

डॉ. नानासाहेब थोरात
वरिष्ठ शास्त्रज्ञ
मेडिकल सायन्स डिप्लोम
ऑक्सफर्ड युनिव्हर्सिटी, इंग्लंड

आम्ही तुमचे पुस्तक प्रकाशित करू !

प्रत्येक लेखकाचं एकच स्वप्न असतं ते म्हणजे माझ्या कवितांचे, लेखांचे, कथांचे, कादंबरीचे पुस्तकात रूपांतर व्हावे व ते जास्तीतजास्त वाचकांपर्यंत पोहोचावे, मग हे स्वप्न आम्ही पूर्ण करू. उत्कृष्ट छपाई, साजसे मुखपृष्ठ अगदी कमी वेळेत व अगदी बिनचूक. मग वाट कसली बघता तुमचे स्वप्न पूर्ण करा ज्योतिर्मय प्रकाशन सोबत. लगेच कामाला लागू व आम्हाला खाली दिलेल्या नंबरवर संपर्क करा. ज्योतिर्मय प्रकाशन

■ पुणे ■ छ. संभाजीनगर

संपर्क : 7743 81 8559

ज्योतिर्मय प्रकाशन

‘उष्माघातापासून बचावासाठी खबरदारी घ्यावी’

उष्मालाट काळात घ्यावयाची काळजी

तहान नसली तरी पुरेशा प्रमाणात पाणी पिणे आवश्यक आहे. अपस्मार, मूत्रपिंड किंवा यकृतविषयक आजार असलेल्या व्यक्तींनी डॉक्टरांच्या सल्ल्यानेच द्रवपदार्थ घ्यावेत.

हलक्या रंगाचे, सैलसर व सुती कपडे वापरावेत.

घराबाहेर जाताना डोके झाकावे, टोपी, छत्री व गॉगलचा वापर करावा. त्वचेच्या संरक्षणासाठी सनस्क्रीनचा वापर करावा.

अतिउष्णतेचा त्रास होण्याची शक्यता असलेल्या व्यक्तींवर विशेष लक्ष ठेवावे.

नागरिकांनी टाळावयाच्या बाबी

विशेषतः दुपारी १२ ते ३ या वेळेत उन्हात जाणे व श्रमाची कामे करणे टाळावे.

अनवाणी बाहेर फिरू नये.

अतिउष्णतेच्या काळात स्वयंपाक करताना स्वयंपाकघर हवेशीर राहिल्याची काळजी घ्यावी.

दारू, चहा, कॉफी व शीतपेये यांचे सेवन टाळावे, कारण त्यामुळे शरीरातील पाण्याचे प्रमाण कमी होते.

जास्त मीठ, तिखट, तेलकट तसेच उच्च प्रथिनयुक्त अन्नपदार्थ टाळावेत. शिळे अन्न सेवन करू नये.

उथ्या असलेल्या चारचाकी वाहनात लहान मुले किंवा प्राणी ठेवू नयेत.

अनावश्यक उष्णता निर्माण करणारे चमकदार दिवे किंवा बल्बचा वापर टाळावा.

जात्यावरच्या
ओव्या.....

वाट तापली उन्हां
उचल पाय भराभरा
करा घर जवळ

अंगभर घामाच्या धारा ||६४३||

वाट तापली उन्हां
झाली दुपार भणभण
उतरली मोटारीतून
माहेरा आली या मालन ||६४४||

©® सौ. मनोरमा बोरडे
छत्रपती संभाजी नगर
मो. 70207 33758

मनोपनिषद अर्थात मनाचे
श्लोक-भाग २९

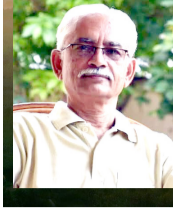
ज्योतिर्मय साहित्य

जेव्हा पृथ्वीवर अनाचार माजला होता आणि राक्षसांनी सदाचारी लोकांना आणि भगवंताची भक्ती करणाऱ्या लोकांना त्रास देणे सुरू केले, तेव्हा देवीने देखील अनेक अवतार घेऊन राक्षसांचा नाश केला. श्रीराम आणि श्रीकृष्णांनी देखील अशा अनेक दुराचारी लोकांचा नाश केला.

परमेश्वर आपल्या भक्तांचे रक्षण कसे करतो यासाठी समर्थ एक उदाहरण देतात. ते म्हणतात, "आपल्या भक्तांच्या रक्षणासाठी म्हणजेच त्यांच्या उद्धारासाठी, मोक्षासाठी श्रीरामांनी अयोध्यानगरीतील नागरिकांना आपल्या सोबत विमानात बसवून नेले होते. श्रीकृष्णांनी देखील शत्रूपासून रक्षण करण्यासाठी आपल्या नगरीतील लोकांना नवीन द्वारकापूरीत नेले होते. असा हा भगवंत भक्तवत्सल आणि सज्जनांचे रक्षण करणारा आहे. एकदा का आपण त्याचे भक्त झालो की आपली सगळी काळजी तोच वाहतो आणि सर्व प्रकारच्या दुःखांमध्ये तोच आपला आधार होतो. आपले रक्षण करतो. समर्थ म्हणतात भक्तांचे रक्षण करणे हे त्याचे ब्रीदच (कर्तव्य)आहे. आणि भक्तांचे रक्षण करण्याबद्दलचा त्याचा महिमा पदोपदी म्हणजे सर्वत्र गाजतो आहे. राम अत्यंत उदार आहे. आपले भक्त त्याला

उगवतीचे रंग

विश्वास देशपांडे
चाळीसगाव
मो. ९४०३७४९३९२

प्रिय आहेत. त्यांच्यात तो भेदभाव करत नाही. हा माझा तो तुझा असे त्याच्याजवळ नसते. तो कोणाचीच उपेक्षा करत नाही.

आपल्या भक्तांना तो मोक्ष मार्गावर नेण्यासाठी सहाय्य करतो. तेव्हा आपल्या रक्षणासाठी आणि उद्धारासाठी अशा रामाला शरण जावे हेच खरे !

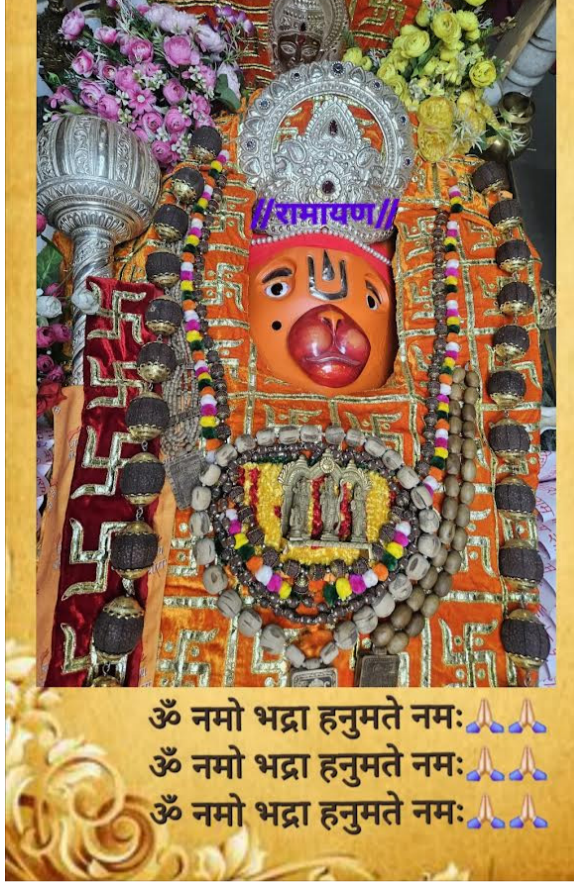
स्वसंवाद : १) मी परमेश्वराची खरोखरच मनापासून भक्ती करतो का ?

२) संकटसमयी मला 'तो माझ्या पाठीशी आहे' ही भावना कितपत बळ देते ?

३) मी सज्जनांच्या बाजूने उभा राहतो का, की परिस्थितीनुसार भूमिका बदलतो ?

४) "भगवंत भक्तांची उपेक्षा करत नाही" या विचारवर माझा किती दृढ विश्वास आहे ?

(क्रमशः)

ॐ नमो भद्रा हनुमते नमः

ॐ नमो भद्रा हनुमते नमः

ॐ नमो भद्रा हनुमते नमः

॥ संजय उवाच... ॥

@संजय काव्या पुणे 7743918559

निर्णय

कधी कधी निर्णय घेण्यात
उशीर झाला तरी चालेल पण
निर्णय नेहमी विचारपूर्वक
घ्यावा, अविचारी निर्णय बऱ्याच
वेळा घातक ठरू शकतो.

श्री ब्रह्मचैतन्य
गोंदवलेकर महाराज

ज्योतिर्मय साहित्य

जगातली अनेक साधने जरी पाहिली तरी त्या सर्व साधनांची पहिली पायरी ही, की मनुष्याला त्याचे अवगुण दिसू लागणे. जसजसे साधन वाढत जाईल तसतसे आपल्यातले अवगुण प्रखररूपाने दिसू लागतात, आणि त्या अवगुणांचा पुढे डोंगरच वाटू लागतो, "हे परमेश्वरा ! इतक्या अवगुणांनी मी भरलेला असताना, तुझे दर्शन

नाम घेतल्याने आपले अवगुण कळून येतील

व्हावे अशी मी कशी अपेक्षा करू ? एवढ्या पर्वतप्राय अवगुणांच्या राशीतून मला तुझे दर्शन होईल हे कालयत्री तरी शक्य आहे का ?" असे वाटू लागते. साधन करण्यापूर्वी, रागीट माणूस कधी त्या रागाची खंत बाळगत नाही; किंबहुना, तो अवगुण आहे हे मुळी त्याला पटतच नाही. तो म्हणतो, "व्यवहारात असा दारार पाहिजेच; त्याशिवाय कसे चालेल ?" एक साधक मला म्हणाला की, "अलीकडे मला फार राग येऊ लागला आहे." वास्तविक, तो राग आताच येऊ लागला असे नसून पूर्वीपासूनच त्याच्याजवळ होता, परंतु साधन करू लागल्यापासून त्याला जाणीव होऊ लागली आहे, किंवा क्रोध वाईट आहे हे आता त्याला कळू लागले आहे, इतकेच ! एक लग्नाचा मुलगा होता. त्याने बऱ्याच मुली पाहिल्या, पण एकही त्याच्या मनास येईना. त्याचे आईवडील कंटाळून त्याला म्हणाले, "तुला मुलगी पसंत पडू दे, मग आम्ही पुढचे काय ते ठरवू." ते काही मुलगी पाहायला बरोबर जात नसत. त्या मुलाची मोठी बहीण होती तीच त्याच्याबरोबर जात असे. एका ठिकाणाहून मुलगी पाहून आल्यावर मोठ्या बहिणीने त्याला विचारले, "कशी वाटली रे तुला ?"

त्यावर तो म्हणाल, "नाही बुवा आपल्याला पसंत." मोठी बहीण चाणाक्ष होती; तिने फक्त त्याच्या तोंडासमोर आरसा धरला आणि विचारले, "या प्रतिबिंबापुढे कशी काय वाटते ?" तेव्हा स्वतःचे आणि मुलीचे रूप त्याच्या ध्यानी आले, आणि तो म्हणाला, "पुष्कळ बरी आहे." सारांश, जिथपर्यंत आपल्याला स्वतःचे खरे दर्शन होऊ शकत नाही, तिथपर्यंत दुसऱ्यांचे अवगुणच आपल्याला दिसतात. आपल्याला दुसऱ्यांचे जे काही अवगुण दिसतात, त्यांचे बीज आपल्यातच आहे, हे माणसाने ठाम ओळखले पाहिजे. तेव्हा, दुसऱ्यांचे अवगुण पाहण्याची वृत्ती आपण प्रथम टाकून दिली पाहिजे. दुसऱ्यांचे अवगुण पाहणे हा साधा नेहमीचा व्यवहार आहे, तो परमार्थ नव्हे. खरा परमार्थ जो असतो तो सतत आत्मपरीक्षण करीत असतो. त्याला दुसऱ्यांचे अवगुण दिसतच नाहीत; त्याला आपल्याच अवगुणांचे इतके दर्शन होते की, त्या मानाने इतर सर्वजण त्याला परमेश्वररूपच भासतात; आणि हाच खरा परमार्थ. आत्मपरीक्षा करून स्वतःमधील अवगुणांच्या बीजाचे उच्चाटन करणे हे एक मोठे साधन आहे; आणि हे साधण्यास नामस्मरणानेच दुसरे साधन नाही.

॥ अध्यात्म ॥

मधुकर बोरीकर,
पुणे

पाप, पुण्य टाळता येते का ?

आपण बहुतांश माणसे, स्वतःच्या इच्छेने, कधीही पाप करू इच्छित नाहीत. मग खरोखर आपल्या हातून पाप घडते का ? आणि नेमकं पाप म्हणायचं तरी कशाला ? असे विविध प्रश्न आपणास वेळोवेळी पडतात.

आपल्या दृष्टीने पाप म्हणजे एखाद्याचा खून करणे, लुट पाट करणे किंवा त्यास मोठ्या प्रमाणात दुखापत करणे. एवढ्यालाच कदाचित पाप म्हणत असावेत. बाकी लोकांचे सोडा पण निदान आपण स्वतः तरी असे पाप करणारे नक्कीच नाहीत. आणि स्वर्गातील आपली जागा पक्की! हे आपण मनोमन ठरविले असते. हा आपला एक गोड गैरसमज आहे.

अध्यात्मिक दृष्टीने श्वासागणिक कर्म उत्पन्न होतात. इतरांना मदत करणे हे संतकृत्य आहे. आणि त्याचे फळ म्हणजे पुण्य आहे. पण याही पुण्याला, पुण्यात्मक पाप असेच म्हणतात.

आपल्या कर्म सिद्धांतानुसार तुम्ही सत्कृत्य करा की दुष्कृत्य करा तुम्हाला त्याचे फळ भोगावेच लागेल. हे भोग केव्हा मिळतील, हे जरी सांगता येत नसले, तरी ते कित्येक जन्मा नंतर का होईना ते भोग, तुम्हाला अगदी निश्चितपणे भोगावे लागतातच. तुम्ही, आम्ही सोडा पण अवतार घेणाऱ्या भगवंताला ही हे भोग चुकले नाहीत. महाभारताच्या युद्धाच्या वेळी अर्जुन भगवंतास हाच प्रश्न विचारीत होता की, कर्म केले तर त्याचे फळ भोगावे लागते हे तुम्ही एका बाजूने सांगता आणि दुसऱ्या बाजूने तुम्ही मला युद्ध करावयास सांगता यापेक्षा कर्म न केले तर हा प्रश्न सुटेल की नाही? क्रमशः.....

आरोग्य संजीवनी

कोथिंबीर, कांदा, लसूण यांचे फायदे

ज्योतिर्मय साहित्य

लसूण, कांदा, कोथिंबीर हे बहुतेक कुटुंबाच्या खाण्यात नेहमीच असते. सुदृढ आरोग्यासाठी त्या तिन्ही पदार्थांचे मोठे फायदे आहेत. पण, अतिसेवन केल्यास त्याचे तोटे देखील होऊ शकतात. हृदयविकार, न्यूमोनिया, मुतखडा, अशक्तपणा, उच्च रक्तदाब, श्वसनाचे विकार, मधुमेह, क्षयरोग अशा विविध आजारांवर तिन्ही पदार्थ निश्चितच लाभदायक आहेत.

कोथिंबीर :

१. पचनशक्ती वाढते - कोथिंबीर पोटाच्या समस्या दूर करून पचनशक्ती वाढवते. ताच्या कोथिंबीरच्या पानांना ताकासोबत प्यायल्याने अपचन, मळमळीच्या समस्यांपासून आराम मिळतो. कोथिंबीर, हिरवी मिरची, नारळ आणि अदरकची चटणी बनवून खाल्ल्याने, अपचनमुळे पोटात होणाऱ्या वेदनांपासून आराम मिळतो. तसेच अर्ध्या ग्लास पाण्यात दोन चमचे कोथिंबीर टाकून प्यायल्याने देखील पोटादुखीपासून आराम मिळतो.

२. अशक्तपणा होईल दूर - जर तुम्हाला खूप थकल्यासारखे, अशक्त वाटत असेल किंवा चक्रर येत असतील. तर दोन चमचे कोथिंबीरच्या रसामध्ये दहा ग्राम मिश्री (खडीसाखर) आणि अर्धा

वाटी पाणी मिसळून सकाळ- संध्याकाळ प्यायल्याने थकवा, अशक्तपणा कमी होतो.

३. श्वासाचे रोग होतील दूर - कोथिंबीर श्वासासंबंधी रोगांना दूर करण्यासाठी खूप फायदेशीर असते. खोकला, दमा किंवा श्वास घेण्यास त्रास होत असल्यास कोथिंबीर आणि मिश्री (खडीसाखर) समान प्रमाणात मिळवून बारीक करा. हे मिश्रण एक चमचा भाताच्या पाण्यात मिळवून रोण्याला पाजा. काही दिवस नियमित असे केल्याने आराम मिळेल.

४. मुतखडा, दृष्टी सुधारते - कोथिंबीर रक्तातील इन्सुलिनचे प्रमाण नियंत्रित करते. कोथिंबीरचे सेवन मूत्रपिंडासाठी देखील खूप फायदेशीर

कोथिंबीर शरीरातील वाईट कोलेस्ट्रॉल कमी होऊन चांगले कोलेस्ट्रॉल वाढवते. दृष्टी कमकुवत असलेल्यांनी निश्चितपणे कोथिंबीरचे सेवन करावे. हिरव्या कोथिंबीरमध्येही गाजरप्रमाणे व्हिटामिन ए भरपूर असल्याने त्याचा डोळ्यांसाठी खूप फायदा होतो.

कांदा :

१. रोग प्रतिकारकशक्ती वाढते - कांदा शरीरात रोगप्रतिकारक शक्ती वाढवण्याचे काम करतो. यामध्ये फॉस्फरस, मॅग्नेशियम, पोटॅशियम आणि व्हिटॅमिन-सी असे अनेक गुण असतात, जे शरीराला निरोगी बनवण्यास तसेच इन्सुलिन वाढविण्यास मदत करतात. पचनाच्या समस्यांवर कांदाचे सेवन फायदेशीर ठरू शकते. पचनक्रिया मजबूत करण्यासाठी आणि पोट निरोगी ठेवण्यासाठी तुम्ही कांदा सलादच्या स्वरूपात खाऊ शकता.

२. कॅन्सरपासून होईल बचाव - कांदांमध्ये अँटी कॅन्सर गुण देखील असतात. ते शरीरात कर्करोगाच्या पेशी वाढण्यापासून रोखत नाहीत तर त्यांचा नाशही करतात. अनेक अभ्यासांमध्ये असा दावा करण्यात आला आहे की, जे कांदा खातात त्यांना कॅन्सरसारख्या गंभीर आजाराचा धोका कमी असतो.

(क्रमशः)

संकलन -
डॉ. प्रमोद डेरे (निसर्ग उपचार तज्ञ)
पिंपरी-चिंचवड, पुणे.
आरोग्यविषयक व्याख्याते व लेखक
संपर्क - ९२ ७९ ६६९ ६६९

आहे. मूत्रपिंडातील दगड अर्थात मुतखडाच्या समस्या असलेल्यांनी कोथिंबीर पाण्यात उकळून सकाळी रिकाम्या पोटी प्या. हळूहळू मूत्रमार्गाने मुतखडा बाहेर निघून जातो. हिरवी

सुख दुःखाचे
तरंग माणसा-माणसाचे

वसंत कुलकर्णी,
छ.संभाजीनगर,
मो. 96730 67194

गैरसमजूत नको

सार्वजनिक ठिकाणी प्रत्येक जण वेगवेगळे, मनाप्रमाणे, स्वभावप्रमाणे वागतो. खरे तर प्रत्येकाला नावडव्या गोष्टीचा बोलण्याचा वागणूकीचा समजसपणे, तर गुपचूप बसून स्विकार करावा लागतो समोरच्याची परिस्थिती मनास्थिती व अडचण समजून, काही धरसोड करावी व राग आला तर काही वेळा जाऊ देणंही महत्वाचे असते! इथेच तरंगाचे व मानवाची परीक्षा होते. आधुनिक युगात तर नाती समाज यापेक्षा पैसा श्रेष्ठ ठरत आहे, भावनेपेक्षा कर्तव्यश्रेष्ठ आहे. पण काहीकरून मीच' हा गर्व ही नको. पौराणिक काळापासून चाललेल्या गोष्टी बदलत नाहीत. फक्त काळानुरूप त्यात सुधारणा करावी लागते! वयोमानानुसार कोण कित्ती मोठा आहे, यामुळे फरक पडत नाही. वागणूक नम्रतेने कोण कित्ती झुकतो याने फरक पडतो. तुम्हीच समजून घेता, कन्सीडर करता असेनाही. समोरचे दुसरे लोकही तुम्हाला-आपल्याला सांभाळून घेतातच ना? उन्हाळा आपणास संयम शिकवितो आपण सावली शोधतो, पाणी जपून वापरतो, व थोडे थॉबतो, हीच सवय शांतता आणुघ्यातही तितकी महत्वाची आहे.. अंहकार अभिमानात गफलत करू नये. आनंदी राहणे व दूसर्याला आनंदी करणे हेच खरे सुख.. तेव्हा आनंदी राहा. काळजी घ्या गुड डे व्हेरी गुड मॉर्निंग आणि इथे थॉबतो.

प्रभातपुष्प
षटकोळी माझी
संध्याराणी जयहिंद कोल्हे (काव्यसंध्या)
कळंब जि.धाराशिव मो. 87885 91371

संभाजीराजे

शिवरायांचे लाडके सुपुत्र
संभाजीराजे रुबाबदार, देखणे
स्वराज्याचे ते रक्षणकर्ता
शत्रूला गाफील ठेवून
सळी पळी केले
रयतेचे होते पालनकर्ता

कृशाग्र बुद्धीमान होते
शिवबाचें ते छावे
छत्रपती संभाजीराजे महान
लढवये, मुसही खरे
कवीमनाचे देवून दाखले
"बुद्धभूषण" लिहीले छान

गुलमोहर

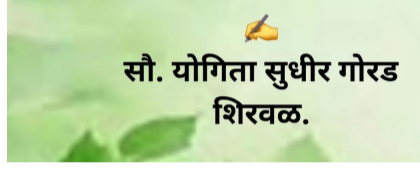
इतकं सुंदर कसं फुलू शकतं ? या कडक उन्हाचा याला त्रास होत नसेल का ? उलट या उन्हाच्या झळ्यांनी तो अधिक लाल होत आहे, मनसोक्त बहरत आहे, सगळ्या झाडांमध्ये उठावदार दिसत आहे. आपल्याला हारामध्ये तर सोडा अगदी कशातच स्थान नाही इतकं कळून सुद्धा तो फुलत आहे. अगदी शांत... त्याच्यासारखंच माझं मनही शांत होतं. आपलं आयुष्य देखील असंच आहे. काहींच्या आयुष्याला लवकर बहर येतो तर काहींना या गुलमोहरासारखं फुलायला वेळ लागतो. अनेक प्रसंगातून, दुःखातून तो अधिक मजबूत होतो. सगळ्यांच्या आधी नाही पण योग्य वेळी गुलमोहराप्रमाणे असतं पण ज्याला हे जमतं मग तो

ज्योतिर्मय साहित्य

टन.. टन.. करत शाळेची घंटी वाजली आणि एक क्षणाला काही दिवसासाठी तरी सुटकेचा निश्वास टाकत त्या वाजणाऱ्या घंटीकडे मागे वळून पहात वेध लागले.. ते त्या पळणाऱ्या झाडांचे ती कौलारू घरे, हिरवीगार राने, आमराई, आणि खूप काही अर्थात उन्हाळी सुट्टीचे आणि आम्ही गावाला गेलो. शहरात राहणाऱ्या माणसाला गावाची ओढ काही निराळीच असते नाही का ? हीच उन्हाळी सुट्टी वर्षभर पुरणारा आठवणीचा दरवळ घेऊनच पुन्हा माघारी फिरते..!

खरखत्या उन्हातही इतकं सुंदर फुलू शकतो कोणी काय आणि कोणत्या शब्दात वर्णावी याची जीवन कहाणी क्षणाच्या अवधी नंतर त्या तस उन्हात वाऱ्याची मंद झुळूक आली आणि हलकेच पाऊले वळली ती त्या आंब्याच्या झाडाखाली ठेवलेल्या खुर्चीकडे.. सर्व कामे आवरून दुपारी मी अंगणात आंब्याच्या झाडाखाली ठेवलेल्या खुर्चीवर येऊन बसले. पदराने

घाम पुसता पुसता माझी नजर गेली ती बांधावर दिमाखात उभ्या असणाऱ्या गुलमोहराच्या झाडाकडे... त्याकडे

सौ. योगिता सुधीर गोरड शिरवळ.

पाहताना हजारी विचारांचा कल्लोळ मनात माजू लागला.

इतक्या खरखत्या उन्हातही कोणी

विद्यार्थ्यांच्या भविष्याशी आणि मानसिकतेशी खेळ

ज्योतिर्मय साहित्य
वैद्यकीय पदवी अभ्यासक्रमांच्या प्रवेशासाठी घेतली जाणारी संयुक्त प्रवेश परीक्षा (नीट युजिसी) रद्द करण्यात आल्याचा निर्णय राष्ट्रीय परीक्षा प्राधिकरणाने (एनटीई) मंगळवारी जाहीर केला. ३ मे रोजी घेण्यात आलेल्या नीट प्रवेश परीक्षेचा पेपर फुटल्याने ही परीक्षा रद्द करून पुन्हा घेण्याचा निर्णय राष्ट्रीय परीक्षा प्राधिकरणाने घेतला आहे. तीन मे रोजी झालेल्या या परीक्षेच्या प्रश्नपत्रिकेतील तब्बल १२० प्रश्न हे परीक्षेच्या पंधरा दिवसांपूर्वी अंदाज म्हणून वर्तविण्यात आलेल्या प्रश्नसंचिकेतील असल्याचे निदर्शनास आल्या नंतर राष्ट्रीय परीक्षा प्राधिकरणाने हा निर्णय घेतला. एकाच प्रश्नसंचिकेतील १२० प्रश्न जसेच्या तसे नीटच्या परीक्षेत येणे ही पेपर फुटीच आहे. नीट सारख्या महत्त्वाच्या आणि राष्ट्रीय स्तरावर घेतल्या जाणाऱ्या प्रवेश परीक्षेचा पेपर अशा पद्धतीने फुटणे ही जितकी धक्कादायक बाब आहे तितकीच ती चिंतनीयही आहे. ही परीक्षा रद्द झाल्याने अंदाजे दहा लाख विद्यार्थ्यांना पुन्हा परीक्षा घ्यावी लागणार आहे. गेली दोन वर्षे रात्रीचा दिवस करून परीक्षा देणाऱ्या प्रामाणिक विद्यार्थ्यांना

या निर्णयाचा मोठा फटका बसणार आहे. भ्रष्ट व्यवस्था आणि काही लोकांनी केलेल्या चुकीची शिक्षा लाखो गुणी आणि मेहनती विद्यार्थ्यांना मिळणार आहे काहीही चूक नसताना या विद्यार्थ्यांना याचा मनस्ताप सहन करावा लागत असल्याने विद्यार्थ्यांमध्ये नाराजीची भावना पसरली आहे. अनेक विद्यार्थ्यांनी कठीण आर्थिक आणि मानसिक परिस्थितीतून नीटच्या परीक्षेची तयारी केली होती. परीक्षा चांगली गेल्याने चांगल्या महाविद्यालयात प्रवेश मिळेल या आशेवर असणाऱ्या विद्यार्थ्यांवर याचा मोठा मानसिक ताण येणार आहे.

खेडेगावातून शहरात आलेल्या विद्यार्थ्यांना आता आणखी आर्थिक झळ सोसावी लागणार आहे. त्यांना पुन्हा शहरात जाऊन राहणे, वसतीगृहाचा खर्च करणे, क्लासेस, टेस्ट सिरिज जाईन करणे यासाठी अतिरिक्त आर्थिक भार सहन करावा लागणार आहे त्यामुळे विद्यार्थीच नाही तर पालकही चिंतेत आहे. दोन वर्षांची मेहनत सफल झाली असे वाटत असतानाच पुन्हा परीक्षा देण्याची वेळ आल्याने विद्यार्थ्यांवर मानसिक तणाव आला आहे. वारंवार पेपर फुटीच्या घटना घडत असतील तर प्रामाणिकपणे अभ्यास करणाऱ्या विद्यार्थ्यांनी कोणत्या विश्वासाने परीक्षेची तयारी करावी ? ही केवळ परीक्षा व्यवस्थेची चूक नसून विद्यार्थ्यांच्या भविष्याशी आणि मानसिकतेशी केलेला खेळ आहे. अशा घटनांमुळे विद्यार्थ्यांचे भविष्य अंधकारमय होण्याची भीती निर्माण झाली आहे. यापुढे तरी पेपर फुटी होणार नाही याची काळजी घेतली पाहिजे. राष्ट्रीय परीक्षा प्राधिकरणाची स्थापना करताना विद्यार्थ्यांची सोय, गुणवत्ता आणि पारदर्शिता हे मुद्दे अधोरेखित करण्यात आले होते. परंतु प्रत्यक्षात गेल्या पाच वर्षांत तीन वेळा

नीटचा पेपर फुटल्याचे समोर आले आहे. २०२४ सालीही नीट परीक्षेचा पेपर फुटला होता. तेंव्हा नीटचा पेपर वीस ते चाळीस लाखांना विकला गेल्याचे समोर आले होते त्यामुळे घोषित केलेला निकाल बदलण्याची नामुष्की राष्ट्रीय परीक्षा प्राधिकरणवर आली होती. त्यानंतर राष्ट्रीय परीक्षा प्राधिकरणाने नीटची परीक्षा सुरक्षित करण्यासाठीच्या उपाययोजना करणे आवश्यक होते. मात्र तसे झालेले नाही हे यंदाच्या प्रकरणावरून दिसून येते. नीट परीक्षेत पेपर फुटू नये यासाठी कायमस्वरूपी उपाययोजना गरजेच्या आहेत.

श्याम ठाणेदार दौंड जिल्हा पुणे

आभास....

केला, डॉक्टरांना येईपर्यंत सर्व संपले होते. तो अवाक झाला, पुढील सारे मित्र मंडळ, नातेवाईकांनी सावरले. तेव्हा पासून तो असाच भिरभिरत फिरत असे, नातेवाईकांनी कालांतराने त्याची सारी सोय केली, मुले

आपापल्या घरी गेली, त्याला कुठेही जायचे नव्हते. शाल्मलीच्या आठवणीत तो दिवस काढत होता. संध्याकाळ व्हायला आली होती, राधाबाई स्वयंपाक पाण्याचे उरकून घरी गेल्या होत्या. त्यादिवशी गोविंदा ही सारी कामे लवकर उरकून घरी गेला

हौसेने आणलेली, एकमेकांच्या आवडीने घेतलेली प्रत्येक गोष्ट त्याच्या नजरेसमोरून तरळत होती. शाल्मलीची आठवण तिचे हसरे रूप, तिचे सौंदर्य, तिचा राग रुसवा सारे आताच घडल्यासारखे त्याच्या नजरेसमोरून तरळत होते.

आणि अचानक त्याला भास झाला, लांब शेषट्याला झोके देत लाडिक सुरात गुणगुणत शाल्मली त्याच्या जवळ आली. प्रेमाने त्याचा हात हातात धरून म्हणाली "येताय ना, आपण जरा बगिच्यात फिरून येऊ." तो किंचितसा हसला त्याला काहीच कळले नाही, तिचा हात हातात घेऊन तो तिच्याकडे

पहात राहिला, एकटक..... हा आभास होता की सत्य त्याला कळना. .... आणि दुसऱ्याच क्षणी तो शाल्मलीच्या खांद्यावर ?? कोसळला. त्यांच्या स्वप्नपूर्ती बंगल्यात आता फक्त आभास होता. पैजणाची रुग्णशुण, गाण्याची गुणगुण, झोपाळ्यावरचे झोके सारे तिथेच थांबले होते. होता फक्त आभास....

स्वामिथा सतीश आम्बेकर कलाशिक्षिका. विरार मो. 97301 74088

आनंदयात्री रवींद्रनाथ
लेखक - श्री. विश्वास देशपांडे
ग्रंथ परिचय -विभावरी कुलकर्णी
पुणे. मो. 8087810197

मागील अंकावरून पुढे....
■ नृत्य कलेचे पुनरुज्जीवन* - नाटकातील नृत्याचे महत्त्व त्यांच्या लक्षात आले होते. भारतातील नृत्य परंपरा त्यांना खुणावत होती. आणि तीही आत्मसात करून त्यांनी ५६ या वर्षी एका नाटकात नृत्य पण सादर केले. त्यांच्या मते नृत्य म्हणजे संपूर्ण शरीर बोलते प्राचीन नृत्य कलेला अधुनिकतेची जोड देऊन विकास घडवून आणला. याही क्षेत्रात त्यांचे प्राविण्य दिसते.
■ भारतीय संस्कृतीचे प्रतिनिधी रवींद्रनाथ - विविध देशांमध्ये त्यांच्या चित्रांची प्रदर्शन प्रत्येक देशात विविध अभ्यास केला. घरटे व पिंजरा यातून त्यांनी रूपकातून तांत्रिक विकास नैसर्गिक गोष्टी यातील फरक दर्शवला आहे. त्यांच्या साहित्यामुळे त्यांना तत्वज्ञ म्हणून मान्यता मिळाली.
■ मानवतावादी धर्माचा साक्षात्कार - ईश्वराची सेवा करण्याचा मार्ग म्हणजे कोणताही भेद न करता मानवाची सेवा करणे. या विषयीचे विचार वाचू शकतो.
■ शांतिनिकेतन ते विश्वभारती- शांतिनिकेतन या गुरुकुल पद्धतीच्या धर्तीवर शिक्षण देणारी संस्था ते विश्वभारती विद्यापीठ हा प्रवास खूप प्रेरणादायक आहे.
■ श्रीनिकेतनची स्थापना - हे स्थानिक कला व हस्तकला यांना उजेळ देणारे आहे. मोठ्या सांस्कृतिक केंद्राची स्थापना करून स्थानिक समाजाच्या विकासासाठी दूरदृष्टी ठेवून काम केले.
■ सहजपाठ : रवींद्रनाथांची अनमोल देणगी - त्यांनी विद्यार्थ्यांसाठी त्यांना परिचित वाटणारी व सहजसोपी वाटणारी 'सहजपाठ पाठ्यपुस्तके' यांची निर्मिती केली.
■ कर्मयोगी रवींद्रनाथ - 'बोले तैसा चाले' या प्रमाणे वर्तन असणाऱ्या रवींद्रनाथांची ओळख होते.

कृतज्ञ मी कृतार्थ मी
भगवंत हृदयस्थ आहे
© अपर्णा परांजपे कात्रज पुणे मो.95030 45495

रेवती आणि बलराम यांचा विवाह
जेव्हा रेवती विवाहयोग्य झाली, तेव्हा राजा ककुद्भी चिंतेत पडले. त्यांनी पृथ्वीवरील अनेक राजे आणि राजकुमार पाहिले. मोठमोठे वीर, ज्ञानी आणि तपस्वी युवक विचारात घेतले, पण त्यांना कोणीही आपल्या कन्येस योग्य वाटला नाही. राजा मनोमन म्हणत "माझी कन्या साधी नाही. तिचा विवाह एखाद्या दिव्य आणि महान पुरुषाशीच व्हायला हवा."
■ ब्रह्मलोकात जाण्याचा निर्णय शेवटी राजाने ठरवले की ते स्वतः सृष्टिकर्ता ब्रह्मा यांच्याकडे सल्ला मागतील. आपल्या योग्यतेने ते रेवतीला घेऊन ब्रह्मलोकात पोहोचले. ब्रह्मलोकाचे वैभव पाहून ते धक्क झाले. तिथे ना दुःख होते, ना राग, ना मृत्यूची भीती. सर्वत्र दिव्य प्रकाश पसरला होता. गंधर्व मधुर संगीत गात होते आणि देवता ब्रह्मदेवांची स्तुती करत होत्या
■ गंधर्वांचे दिव्य संगीत राजा जेव्हा तेथे पोहोचले, त्या वेळी ब्रह्मदेव गंधर्वांचे संगीत ऐकत होते. राजाने विचार केला "संगीत संपेपर्यंत थांबणेच योग्य ठरेल." ते शांतपणे बसून संगीत ऐकू लागले. रेवतीही त्या अलौकिक वातावरणात मंत्रमुग्ध झाली. त्यांना हे माहीत नव्हते की ब्रह्मलोकातील काळ पृथ्वीवरील काळापेक्षा पूर्णपणे वेगळा असतो. काळाचे महान रहस्य. क्रमशः.....

आकाशवाणीवर "जपू या सु-मने कुटुंब सौख्य दरवळे"
विशेष कार्यक्रम प्रसारित
ज्योतिर्मय साहित्य

आंतरराष्ट्रीय कुटुंब दिनानिमित्त आकाशवाणी छत्रपती संभाजीनगर केंद्राच्या वतीने "जपू या सु-मने कुटुंब सौख्य दरवळे" हा विशेष कार्यक्रम शुक्रवार दि. १५ मे २०२६ रोजी सकाळी ८.४० वाजता एफएम १०१.७ वर प्रसारित होणार आहे.
या कार्यक्रमाचे लेखन व निवेदन मदालसा कानडे यांनी केले असून सुजित बनसोडे हे कार्यक्रमाचे सादरकर्ते आहेत. कार्यक्रमात डॉ. वर्षा मोताळे, डॉ. नागेश अंकुश, श्रेय जोशी, रशिका जोशी, जाह्नवी हातेकर आयुष जाधव आणि प्रज्ञा चाबुकरवार यांचा सहभाग आहे.
कुटुंबातील संवाद, जिव्हाळा आणि नातेसंबंधांचे महत्त्व अधोरेखित करणारा हा कार्यक्रम मुंबईसह महाराष्ट्रातील सर्व आकाशवाणी केंद्रांवर एकाच वेळी प्रसारित होणार आहे.

ऑनलाईन औषधोपचार
Dr Shaikh A H - 98606 99906

रिजल्टचं टेन्शन नको, बिनधास्त राहा...

ज्ञोतिर्मय साहित्य
दिनेशचा बारावीचा रिजल्ट लागला. इंग्रजी, मॅथ दोन विषयात दिनेश नापास झाला. घरात शांत वातावरण. कुणी कोणाला बोलत नव्हते. जेवण करत नव्हते. दिनेश रडरड रडत होता. खुप बेचैन, नाराज, रडवेला चेहरा करून एकटाच रूममध्ये बसला होता. वडिलांनी दिनेशला खुप ओरडले, स्वतः त्रागा करून घेत दिनेशवर राग काढत होते. “अरे, मला माहिती होतं. तू नापासच होणार म्हणून. कारण, तुझं अभ्यासात लक्ष नव्हतं. तुला अभ्यास नकोच होता. काय केलंस वर्षभर. तुझा कॉलेजचा अभ्यास, तुझे ट्युशन, क्लास, एक्स्ट्रा क्लास. काय फायदा झाला. सांग, अरे, बोल काहीतरी. दे उत्तर. अभ्यास कर, इकडे तिकडे विनाकारण फिरू नकोस. सांगत होतो ना. का नाही ऐकलंस माझं. मी काय तोंड दाखवू आता बाहेर लोकांना. कि, अभिमानाने गौरवाने

सांगू. हो हो आमचा मुलगा नापास झाला. फार बरं केलंस. छान इज्जत राखलीस माझी.”
आई, मोठी ताई, आजी, काका घरातील सर्वांनी दिनेशला खुप खुप समजावून सांगितले. पण, कांही उपयोग झाला नाही. दिनेश नकोनको ते विचार करत होता. दिनेश रूममध्ये गेला. दाराची कडी लावून घेतली. आणि फॅनला दोरी बांधली. दिनेश स्तब्ध, शांत होता. तो काय करतो आहे हे त्याला कळत नव्हतं. दोरी बांधली, बेडवर स्टूल ठेऊन स्टूलवर चढला. दोरी गळ्यात टाकली. आई जेवणाचं ताट घेऊन दाराजवळ उभी. आईने दिनेशला खुप आवाज दिला. दार काढण्याचा प्रयत्न केला. दार कांही निघेना. आई खिडकीतून दिनेशला आवाज देत पाहते तर काय दिनेश शांत उभा होता. डोळ्यातून अश्रू ओघळत होते.
आई रडू लागली, दिनेश असं करू नको रे. घरातले आले आरडाओरड सुरू झाली. वडिलांना

फोन करून बोलावून घेतलं. वडील आले. “दिनेश, हे बघ ऐक माझं. मी रगात बोललो. दार उघड. दिनेश दोरीला हात लावला. पायांनी स्टूल सरकवला. दिनेश संपला. त्याच्या आयुष्याचा निकाल लागला. दार तोडून दिनेशला तात्काळ हॉस्पिटलाईज्ड करण्यात आले. डॉक्टरांनी दिनेशला मृत घोषित केलं. दिनेश थांबला, त्याच्या पुढील शैक्षणिक वाटचालीचा, स्वप्नांचा अध्याय

थांबला. दिनेशचे दोन विषय मागे राहिले होते . पण त्याचं संपूर्ण आयुष्य थांबलं किंवा संपलं नव्हतं. या पुढे मी चांगला अभ्यास करून विषय काढीन. हा सकारात्मक विचार दिनेश आणि त्याच्या घरच्यांनी केला असता तर कदाचित दिनेश वाचला असता.
भारत देशाचे प्रधानमंत्री मा. श्री. नरेंद्र मोदीजी. यांनी “परीक्षा पे चर्चा” यामध्ये विद्यार्थ्यांना हेच तर प्रामुख्याने समजावून सांगितले आहे

कि, “केवल आपके परीक्षा के गुण ही आपकी जिंदगी नहीं हैं”. विद्यार्थ्यांनी कमीत कमी याचा तरी विचार करायला हवा. अवघड विषयांचा जर विचार करावयाचा झाला तर बऱ्याच विद्यार्थ्यांना मॅथ, इंग्लिश, सायन्स हे विषय खुप अवघड जातात. म्हणून अशा अवघड विषयांचा अभ्यास पासिंग पुरता करणे. कुठलेही ओझे डोक्यावर न घेता. तर अवघड विषयही थोडे का होईना पण सोपे वाटतात.

त्या परिस्थितीला गरजेचे असते. निकाल लागला कि आपण मुलांचे, इतरांच्या मुलांचे गुण बघतो, तुलना करतो. पण, मुलांना हे नाही विचारत कि तु ठिक आहेस का? कारण, हा प्रेमळ प्रश्न मुलांना खुप मोठा आधार देतो. पण, हा प्रश्न मुळात विचारला जात नाही. दहावी, बारावी सुरु झाल्यापासून ते पूर्ण निकालाच्या दिवसापर्यंत पालक मुलांना काय देतात? प्रेम, भीती, दडपण, आधार, स्वप्नांचे ओझे. वर्षभर मुलांच्या डोक्यावर अपेक्षांचं

विचार मात्र पालक करतच नाहीत. हे वास्तव नाकारता येणार नाही. खरं सांगायचं तर निकालाची ही व्याख्या, परिभाषाच बदलून गेली आहे. निकाल म्हणजे पुढील आयुष्याचा, भविष्याचा मजबूत पाया, यशस्वी भविष्याची साखळी. पण ही साखळी जर का तुटली कि त्या साखळीसोबत मुलांचं आयुष्य संपतच त्याचं काय? याचा विचार आईवडिलांनी केलाच पाहिजे. तरच विद्यार्थ्यांच्या आत्महत्येचे प्रमाण थांबेल अन्यथा निकालानंतर

सौ. मनीषा सोत्रेकर/सोनकांबळे देगलूर. 9960028899

आत्महत्येची ही साखळी अशीच जोडली जात राहिल. आईवडिलांना आयुष्यभर वेदना, मानसिक, भावनिक झखमा देणारा मुलांचा निकाल अजून किती निकालाच्या वेदनेच्या पाऊलखुणा मागे सोडत राहणार? आकड्यांची शर्यत आणि विद्यार्थ्यांच्या आत्महत्येचे वाढत असलेले प्रमाण याचा ताळमेळ कधीच बसणार नाही.

कुटुंबसंस्था भारताची खरी ताकद!

ज्ञोतिर्मय साहित्य
दरवर्षी १५ मे हा दिवस जागतिक कुटुंब दिन म्हणून साजरा करण्यात येतो. संयुक्त राष्ट्र संघटनेने १९९३ साली १५ मे हा दिवस जागतिक कुटुंब दिन म्हणून साजरा करण्याचे घोषित केले. व्यक्तीच्या जीवनातील कुटुंबाचे अनन्यसाधारण महत्त्व त्याला कळावे, हा महत्त्वपूर्ण उद्देश हा दिवस साजरीकरणामागे आहे. कुटुंब म्हणजेच येथे प्रेम, विश्वास, जिवाळा, आपुलकी, आत्मीयता, वत्सलता ह्या भावनिक धाण्यांनी माणसांना एकमेकांना बांधून ठेवणारी संस्था म्हणजेच कुटुंबसंस्था होय. कुटुंबातील सदस्यांमध्ये एकात्मता, जिवाळा, आत्मीयता वाढीस लागली हा देखील महत्त्वपूर्ण उद्देश जागतिक कुटुंब दिन साजरीकरणामागे आहे. विभक्त होत चाललेल्या कुटुंबांना विभक्त होण्यापासून वाचवण्यासाठी जागतिक कुटुंब दिन महत्त्वपूर्ण आहे. कुटुंबसंस्था भारताची खरी ताकद आहे. कुटुंब संस्थेतील नाते हे समाजमान्य असते. कुटुंबसंस्था सर्व

प्रकारच्या शारीरिक, भावनिक, मानसिक गरजा भागवण्यासाठी महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावते. भारतात पूर्वी संयुक्त कुटुंबपद्धती होती. आता

विविध कारणामुळे व आर्थिक गरजांमुळे विभक्त कुटुंब पद्धती वाढू लागलेली आहे. तरीही वर्षभरातील विविध सणांमध्ये, विविध महत्त्वपूर्ण

प्रसंगी विभक्त कुटुंबांनी एकत्र येऊन भावनांचे आदानप्रदान करणे एकत्र वेळ घालवणे महत्त्वपूर्ण आहे. जगातील इतर अनेक देशांच्या तुलनेत भारतातील कुटुंबपद्धती आजही सशक्त आहे. जगात मालदीव, रशिया, अमेरिका, पोर्तुगाल, स्पेन, उत्तर मॅसेडोनिया या देशांत घटस्फोटचे प्रमाण वाढलेले असताना भारतात घटस्फोटचे प्रमाण नगण्य आहे.
माननीय सर्वोच्च न्यायालयाने लिब इन रिलेशनशिपला जरी मान्यता दिली तरी यामुळे कुटुंबसंस्था डळमळीत झालेली नाही. लिब इन रिलेशनशिपमध्ये राहणाऱ्या जोडप्यांमध्ये असलेले द्वंद्व, भांडणे, हत्या, आत्महत्येचा अशा अनेक नकारात्मक बाबी विविध वर्तमानपत्रातून वाचायला मिळतात, तेव्हा कुटुंबसंस्था किती सक्षम, अनन्यसाधारण महत्त्वाची आहे हे

लक्षात येते. खर म्हणजे आपल्या आयुष्याच्या दैनंदिन जीवनात, सुखात आणि दुःखात कुटुंब एक भक्कम आधार म्हणून काम करते. त्यामुळे आपल्या व्यस्त वेळापत्रकातून वेळ काढून काही वेळ आपण कुटुंबासोबत व्यतीत करणे अगत्याचे आहे. कुटुंबासोबत जेवण करणे, कुटुंबासोबत फिरायला जाणे, जुन्या आनंदादायी आठवणींचे फोटोचे अल्बम एकत्र बसून बघणे, एखादा चांगला सिनेमा कुटुंबासोबत बघायला जाणे यामुळे कुटुंबातील एकात्मता, एकोपा वाढीस लागण्यास मदत होते. आपण सर्वजण निश्चय करूया की भारताची अविभाज्य ताकद असलेली कुटुंबसंस्था अधिकाधिक प्रबळ बनेल. पुनश्च एकदा सर्वांना जागतिक कुटुंब दिनाच्या मनःपूर्वक शुभेच्छा!

मनोज शोभाबाई प्रकाश अग्रवाल, छत्रपती संभाजीनगर मो. 98506 78395

लकड्यारी कार

ज्ञोतिर्मय साहित्य
ही जुन्या काळातील लकड्यारी कार होती. प्रत्येक गावातील मोठ्या खटल्याकडे असायची हिला छकडी किंवा टांगा म्हणायचे. सर्व लाकूडकात सांगाचे असायचे. प्रत्येक भाग कातलेला म्हणजेच नक्षीदार असायचा. त्यांवर पितळी नट बोल्ट आणि स्टार असायचे. आणि तसेच घुंगरू बांधलेले असायचे.
जेव्हा पुरुष मंडळी जायची तेव्हा अशीच उघडी जायचे. यावर अत्यंत चपळ घोडे किंवा गोऱ्हे जुपायचे. जेव्हा स्त्रीया गावी जायच्या तेव्हा यावर नक्षीदार पडदे लावलेले असायचे आणि त्यातून सी चे दर्शन घडत नव्हते. बसण्यासाठी खास गादी केलेली असायची. जुन्या काळात नवरदेव नवी यातूनच प्रवास करत असत, मूळ न्यायाला ह्या छकड्याचा वापर व्हायचा. लग्नानंतर नवरदेव नवी ची यातूनच बिद (मिरवणूक)निघायची शिव टिपायला पण हिच छकडी लागायची ही छकडी, घोडे, पत्र मावटीचे घर, जनावरांचा गोठा, गावाची पांढरी जमीन, घरात आड, सालदार या गोष्टी सुळतीचे लक्षण होते. आमच्यासह आमच्या गावात पाच सहा आसामी होत्या जे ह्या गोष्टी बाळगून होत्या. या सर्व गोष्टी इस १९६० ते १९८० पर्यंत टिकून होत्या मग हळूहळू ती हौशी पिढी काळाच्या पडद्याआड गेली समृद्धीचे निकष बदलू लागले. शेती गटांगळ्या खाऊ लागली. शिक्षण वाढले. नोकरीची ओढ वाढली. शेती दुय्यम ठरू लागली ह्या सुबते च्या खुणा आता बदलल्या आहेत आणि त्याची जागा आता बंगला कार, शहरात घर, ट्रॅक्टर आदी बाबींनी घेतली आहे. असो तो अमृत काळ होता. शांती समृद्धी असे आताचा काळ काल्पनिक गोष्टी आहे. आता सगळ असूनही वणवण भनभन सुरू असते.
लेखक : अनामिक

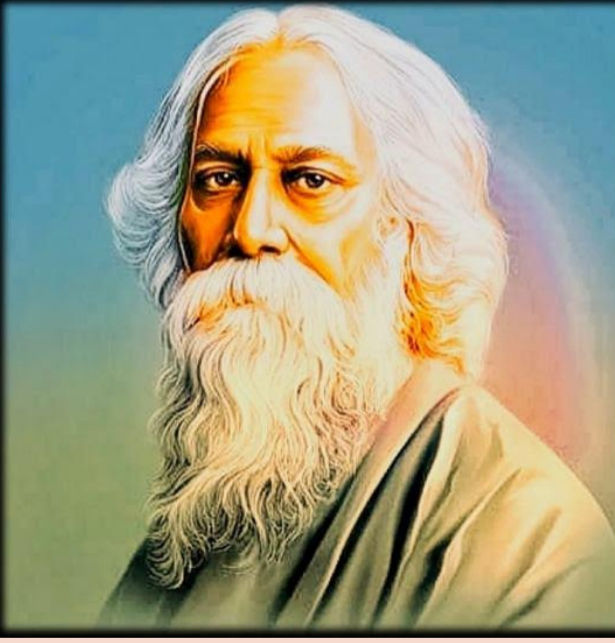

नोबेल साहित्यिक - रविंद्रनाथ टागोर

ज्ञोतिर्मय साहित्य
रविंद्रनाथ टागोर यांची १६५ वी जयंती ७ मे २०२६ रोजी संपूर्ण भारतभर वेगवेगळ्या कार्यक्रमांनी संपन्न झाली. रविंद्रनाथ टागोर हे कवी, लेखक, संगीतकार, चित्रकार आणि तत्वज्ञ म्हणून जगप्रसिद्ध आहेत. गीतांजली या त्यांच्या काव्यरचनेला नोबेल पुरस्कार मिळाल्याची बातमी देणारी स्टॉकहोमहून आलेली तार १४ नोव्हेंबर १९१३ च्या दुपारी शांतीनिकेतनात त्यांना मिळाली आणि जगभर त्यांच्या साहित्यावर प्रेम करणाऱ्या सर्वांना अत्यानंद झाला. साहित्याच्या क्षेत्रात नोबेल पारितोषिकाचा सन्मान लाभलेले रविंद्रनाथ टागोर हे पहिले आणि एकमेव भारतीय, तसेच आशिया खंडातले पहिले साहित्यिक होते. रविंद्रनाथ टागोर यांनी १९१८ साली विश्वभारती विद्यापीठाची कोनशिला बसविल्यानंतर पुढील तीन वर्षात या विद्यापीठाची भव्य इमारत बांधून पुरी झाली. २३ डिसेंबर १९२१ या दिवशी विश्वभारती विद्यापीठाच्या उद्घाटनावेळी रविंद्रनाथ टागोर यांचे चिरंजीव आणि शांतीनिकेतनचे पहिले विद्यार्थी रविंद्रनाथ टागोर जे परदेशात जाऊन उच्चशिक्षण घेऊन आले होते त्यांची या विद्यापीठाचे पहिले कुलगुरू म्हणून नेमणूक करण्यात आली. या विद्यापीठाच्या स्थापनेमागचा उद्देश जाहीर करताना

रविंद्रनाथ म्हणाले, या विद्यापीठात अभ्यास करताना आपलं मन पूर्वग्रहदूषित न ठेवता, आपण प्रत्येक देशाच्या संस्कृतीचं मर्म जाणून घेतले पाहिजे. त्यामुळे या विद्यापीठात हिंदू, ख्रिश्चन, मुस्लीम, बौद्ध, जैन, शीख यांसारख्या विविध धर्माच्या लोकांना प्रवेश दिला जाईल आणि धर्म, वाडःमय, इतिहास, विज्ञान, कला या क्षेत्राचा संशोधनपूर्वक अभ्यास केला जाईल. राजाराम मोहन रॉय, गोपाळ गणेश आगरकर यांच्याप्रमाणेच रविंद्रनाथ टागोर हे प्रखर बुद्धिप्रामाण्यवादी विचारवंत आणि अग्रगण्य समाजसुधारक होते. रविंद्रनाथ टागोर हे विचारांबरोबर स्वतःपासून कृती करणारे समाजसुधारक असल्याने त्यांनी मांडलेले विचार केवळ त्या काळातील अनिष्ट रूढिवरच प्रहार करत नव्हते, तर मानवी स्वातंत्र्य, विवेक आणि सामाजिक न्यायाच्या पायावर आधारित नव्या समाजाची उभारणी करणारे होते.
रविंद्रनाथ टागोर हे रविंद्रनाथ टागोर यांचे ज्येष्ठ पुत्र. त्यांचा जन्म २७ नोव्हेंबर १८८८ रोजी कलकत्त्यात जोरासाको येथील टागोर भवनात झाला. त्यांचे शिक्षण शांतीनिकेतनच्या सुधारणावादी, कलात्मक वातावरणात झाले. रविंद्रनाथ टागोर यांनी रविंद्रनाथ टागोर परदेशात शिक्षण घेऊन आल्यानंतर २७ जानेवारी १९१० रोजी त्यांचा विवाह प्रतिमा देवी या

१६ वर्षीय बालविधवेशी लाऊन देत बंगाल प्रांताबरोबरच ब्रिटिश भारतामध्ये सर्व समाजबांधवापुढे सुधारणावादाचा सामाजिक बंध आपल्या घरापासूनच घडवून आणत एक ज्वलंत उदाहरण समाजाला दिले. प्रतिमा देवी फक्त अकरा वर्षांच्या असताना त्यांचे लग्न झाले. त्यांच्या विवाहानंतर अवघ्या दोन महिन्यातच त्यांच्या पतीचा मृत्यू झाला आणि त्या बालविधवा बनल्या. त्याकाळी हिंदू-ब्राम्हण समाजात अशा विधवेचा पुनर्विवाह निषिद्ध धरला जात असे. पण रविंद्रनाथ टागोरांच्या ब्राम्हो-सुधारणावादी दृष्टीकोनामुळे त्यांनी समाजाला एक आदर्श निर्माण करून दिला. त्यांचा उद्देश रविंद्रनाथांचा विधवा मुलीशी विवाह करण्यामागे फक्त कुटुंबात बदल घडविणे नव्हता, तर हे विधवा-पुनर्विवाहाचे उदाहरण समाजासाठी दिशादर्शक ठरावे यासाठी होता. प्रतिमा देवी यांनी शांतीनिकेतनमधील कला केंद्रात नृत्य, नाटक आणि शिल्पकला यामध्ये अभ्यास करून नावलौकिक मिळविला. त्यांनी नृत्य-नाट्य आणि टेराकोटा तंत्रज्ञान यांचा अभ्यास करून कलात्मक संस्कृती जोपासली. त्यांचे घर शांतीनिकेतनच्या मूळ आश्रम वातावरणात विराजमान होते. तिथे दररोज गायन, नाटक, शिक्षक-विद्यार्थी चर्चा आणि सांस्कृतिक

कार्यक्रम यांचा ओघ असे. प्रतिमा देवी या शांतीनिकेतनमध्ये कलात्मक घटकात आणि स्त्री-सशक्तीकरणत यांच्यातून ब्राम्ह समाजाचा सुधारणावादी दृष्टीकोन जागृत ठेवला. अशा प्रकारे रविंद्रनाथ टागोर आणि प्रतिमा देवी टागोर यांचे वैवाहिक जीवन शांतीनिकेतनमध्ये शिक्षक-कलावंत दंपत्याचे आदर्श उदाहरण ठरले.
१९४१ मध्ये रविंद्रनाथ टागोरांच्या मृत्यूनंतर शांतीनिकेतन-विश्वभारती विद्यापीठात अनेक बदल घडले. रविंद्रनाथ-प्रतिमादेवी यांच्याही वैवाहिक जीवनात

शांतीनिकेतनातील महिला कलावंतांची परंपरा निर्माण झाली. त्यांनी शिल्प, नृत्य आणि नाटक यांच्यातून ब्राम्ह समाजाचा सुधारणावादी दृष्टीकोन जागृत ठेवला. अशा प्रकारे रविंद्रनाथ टागोर आणि प्रतिमा देवी टागोर यांचे वैवाहिक जीवन शांतीनिकेतनमध्ये शिक्षक-कलावंत दंपत्याचे आदर्श उदाहरण ठरले.
१९४१ मध्ये रविंद्रनाथ टागोरांच्या मृत्यूनंतर शांतीनिकेतन-विश्वभारती विद्यापीठात अनेक बदल घडले. रविंद्रनाथ-प्रतिमादेवी यांच्याही वैवाहिक जीवनात

वाद-तणाव वाढले आणि त्याचे पर्यवसन विभक्त जीवन आणि घरस्फोट यामध्ये परावर्तित झाले. त्यानंतरही प्रतिमा देवी शांतीनिकेतन याटिकाणी राहिल्या आणि कला क्षेत्रात सक्रीय राहिल्या.तर रविंद्रनाथ वेगळ्या मार्गाने शैक्षणिक व्यवस्थानत जीवन जगले.
प्रतिमा देवी या एक अग्रगण्य बंगाली चित्रकार आणि शिल्पकार म्हणून ओळखल्या जातात. त्यांच्या कलात्मक योगदानात चित्रकला, शिल्पकला (विशेषतः टेराकोटा), नृत्य-नाटक आणि पारंपरिक कारागीर कलांचा समावेश आहे. प्रतिमा देवी यांनी रविंद्रनाथ टागोर आणि नंदलाल बोस यांच्याकडून चित्रकलेचे अध्ययन केले. त्यामुळे त्यांच्या चित्रांमध्ये शांतीनिकेतन-बंगाल स्कूलचे भावनात्मक आणि रूप-संवेदनशील ओघ दिसतो. त्यांच्या चित्रांमध्ये मुख्यत्वे देवी-देवता, लोककथा-परंपरा आणि बंगाली दैनंदिन जीवनाची दृष्टी दिसून येतात. यामध्ये गंभीरता आणि सौम्यता यांचा मिश्र टोन आहे. १९१५ नंतर प्रतिमा देवी यांनी टागोरांच्या मार्गदर्शनात चालणाऱ्या इंडियन सोसायटी ऑफ ओरिएंट आर्ट संस्थेमार्फत त्यांची चित्रे प्रदर्शित केली.त्यामुळे त्यांचे नांव राष्ट्रीय व्यासपीठावर आले. त्यांच्या कलात्मक योगदानात टेराकोटा शिल्पकलेचा फार महत्त्वाचा भाग

आहे. बंगालच्या टेराकोटा मंदिरांच्या शिल्पाचा अभ्यास करून त्यांची पुनर्निर्मिती आणि नवीन रूपे देण्यात त्या यशस्वी झाल्या. त्यांच्या टेराकोटा मूर्तींमध्ये देवी-देवता, लोककथा पात्रे आणि ग्रामीण जीवनाचे दृष्ट यांचा समावेश आहे. यामुळे पवित्र, लोक-कलात्मक आणि शैक्षणिक अशा तीनही पातळ्यांवर त्यांच्या कामाचा परिणाम झाला. प्रतिमा देवी यांनी फक्त वैयक्तिक कला निर्मिती केली नाही तर पारंपरिक कला-कारागीरांच्या संरक्षणातही महत्त्वाची भूमिका बजावली. टेराकोटा, कांथा भरतकाम आणि इतर ग्रामीण कलाप्रकारांसाठी अनेक हाताळू कारागिरांना नवीन रोजगार आणि सादरीकरणची संधी त्यांनी दिली. प्रतिमा देवी यांनी चित्रकला आणि नृत्य यांच्याशिवाय पद्य-प्रकार अभ्यासासाठी पाश्चात्य देशांचा अनुभवही घेतला. प्रतिमा देवी नंतर पॅरिसला स्थायिक झाल्या. जिथे त्यांनी इटालियन शैलीतील ओले फ स्को या दीर्घकालिक भिंतीचित्रण पद्धतीचा अभ्यास केला. प्रतिमा देवी यांचे निधन १९६९ साली झाले. रविंद्रनाथ टागोर यांनी बालविधवा असलेल्या प्रतिमा देवी यांना त्यांच्या स्वकर्तृत्वावर उभे करून समाजाला एक आदर्श आनंदझरा निर्माण करून दाखविला आहे.